

«FORMGESCHICHTE» ՄԵԹՈՏԸ

Գ. ԸՆԿԵՐԱՐԱՆԱԿԱՆ ԹԵՋ

Նախորդ հատուածներուն մէջ տեսանք թէ Պուլթման Աւանդութիւնը կ'ընդունէր իբրեւ ապրող իրականութիւն մը, որ կը ստեղծէ իրեն յատուկ «Ջեւելները իր զարգացման ընթացքին մէջ: Աւանդութիւնը ստեղծագործութիւն մը կը ներկայացնէ Evolution Créatrice, գործածելով Պերկսոնի գեղեցիկ մէկ բացատրութիւնը:

Համատես Աւետարանները պէտք չէ նկատել անհատական գործեր, այլ հաւաքական արտադրութիւններ. աւետարանական Աւանդութիւնը ամբողջութեամբ ստեղծուած է Համայնքին կողմէ: Աւետարաններուն մէջ չկայ նոյնիսկ հատուած մը որ անցած շրջան Համայնքէն՝ զրի առնուելէ առաջ: Բերանացի աւանդութեան ետին կը գտնուի հաւաքական հեղինակ մը՝ ժողովուրդը, Քրիստոնէական նախնական Համայնքը:

Ըստ F. G. M.-ի նշելիականութեան, Քրիստոնէութիւնը Պաղեստինի մէջ կարճ շրջան մը քարոզուելէ վերջ, Աւանդութիւնը փոփոխութեամբ Հելլենական Համայնքին մէջ — Դամասկոս և Անտիոք —, ուր առաջին անգամ թլլալով կատարուեցաւ Քրիստոսի աստուածացումը՝ Պողոսի միջոցաւ: Անտիոքի մէջ Յիսուսի մասին բոլորն ալ Պողոսեան հաւատք ունին: Գալիլիոյ մարգարէն կը բարձրանան հետզհետէ Դաւիթի ցիցիւն և աշխարհի Փրկչին:

Աւանդութեան մասին եղած այս տեսութիւնը կու գայ Տիւրքէյի մէջ և Ֆրանսական Ընկերարանական Դպրոցէն, որ ծայրահեղօրէն կը շեշտէ ընկերութեան ունեցած դերը անհատին դրայ: Ըստ այդ դպրոցին, բանականութիւնը ընկերային ծագում ունի. ինչ որ մարդկային է անհատին մօտ՝ կու գայ ընկերութիւնէն: Այսպէս՝ յուսման, հուսկեան, միութեան և նոյնութեան հիմնական սկզբունքները մենք կը պարտինք ընկերութեան և ո՛չ թէ փորձառութեան կամ ժողովարանականութեան: Բարոյական արժէք-

ները, քաղաքակրթութիւնը, արուեստները և կրօնքը ընկերային ծագում ունին: Ըստ Տիւրքէյի, մարդ կենդանի կը ծնի, ընկերութիւնն է որ զայն մարդ կը դարձնէ: Նրա կար ժամանակէ ի վեր ընկերարանական այս տեսութիւնը լքուած է. իսկ Համայնքի ստեղծագործութիւնը ուժը ենթադրութիւն մըն է միայն:

Ս. Գրոց մենիշիներէն շատեր, ինչպէս Պուլթման, մեկնելով ընկերարանական այս տեսութենէն, պնդեցին որ Քրիստոնէական Համայնքը իբրեւ Համայնք ստեղծագործութիւն մը կը ներկայացնէ և նոր դասափորներ ու արժէքներ կը ստեղծէ. թէ ժողովուրդական աւանդութիւնները ընդհանրապէս հաւաքական ծագում ունին. ինչպէս հին գրականութեան զլուխ գործոցները — Երկրաւոր, Ողիսական — ժողովրդային գործեր են, նոյնպէս ալ Աւետարանները ժողովրդային ծագում ունին:

Բ. G. M.-ի ընկերարանական այս թէպէտ Ս. Գրոց գիտականներուն կողմէ խոստովանուած է զլիակտրարար երկու պատճառներով:

Ա. — Պուլթման և իր հետեւորդները կ'ընդունին որ Աւետարանական Աւանդութիւնը կազմուած է Յիսուսի Յարութեան յաջորդող 30-40 տարիներուն ընթացքին:

Արդ, այս առաջին շրջանին բազմաթիւ վկանք կայ իրեն Համայնքին մէջ, որոնք անձնապէս ճանաչած էին Յիսուսը. ահա թէ ինչ կը գրէ այս մասին Պողոս Առաքեալ Կորնթացոց. «Եւ թէ երեսնցաւ Կեփայի, և ապա Երկոստանիցն. ապա երեսնցաւ աւելի եւս քան զհինգ հարեւր եղբարց միանգամայն. յորոց բազումք կառ միջեւ ցայժմ, և ոմանք ննջեցին» (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 6): 60-ական թուականներուն Պողոս Երուսաղէմ եկաւ և հանդիպեցաւ Յակոբոս Տեսնողոր:

Վստահարար Պաղեստինի քրիստոնէականներն էին որ Դամասկոսի և Անտիոքի մէջ յարողիցին Քրիստոնէութիւնը, իրենց հետ

բերելով նոր և ամուր հաւատք մը: Միթէ Պօղոս անոնցմէ չէ՞ր որ առաւ իր վարդապետութիւնը և ապա զայն զարգացուց. ան որքան ալ մեծ Առաքեալ մը եղած ըլլայ, ինչ չհիմնեց Քրիստոնէութիւնը, այլ՝ զայն սորվեցաւ արիւնիներէ: Պօղոս իր զարմէն ետք շատ հաւանաբար ուսաւ նոր կրօնքի Քրիստոնէականը: Օրինակի համար Սաւլի և Յարութեան վարդապետութիւնը նախնական եկեղեցին ունէր արդէն, Պօղոս զայն զարգացուց:

Տեսէ՛ք թէ ի՞նչ կը գրէ Կորնթացոց. «Զի եւ ձեզ զայն նախ աւանդեցի ցոր և ես ընկալայ (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 3): Նոյն Թուղթին մէջ զարմեալ երբ կը խօսի Հաղորդութեան մասին, կը գրէ. «Զի ես ընկալայ ի Տեսանէ. Գոր և ձեզն աւանդեցի» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 23):

Բայց F. G. M.-ի հիպոթեզները կը շնչաւն փողովուրդին, զանգուածին դէմը պատմական մեծ չարժանեցում մէջ — ընկեալ բարին, կրօնական, իմաստասիրական, դրական — եւն. և ձիշդ է, բայց ան որոշ չափով և տարրուրթեամբ դեր մը ունի և պէտք չէ չափազանցել զայն: Ժողովուրդը, զանգուածը կ'անդրադառնա, կը զարգացնէ և կը չափազանցնէ այն մղումներն ու զրգոյնները՝ զօրք կը տաւալ. բայց անհրաժեշտ է որ այս մղումները տրուած ըլլան իրեն. Ժողովուրդային զանգուածը վարդապետութիւն մը չ'ստեղծէր այլ զայն կը տաւալ:

Միթէ պատմական մեծ դէպքերու, շարժումներու և մտածման հոգանքներու ետին չ'է՞ր հանդիպիր մեծ անձնաւորութեան մը, հանճարեղ դէմքի մը: Հին Նլլադայի հողին վրայ յաւանական իմաստասիրութիւնը միւս միակը չ'նշաւ. այլ պէտք ունեցաւ Իոնական մտածողներու՝ Սոկրատի մը, Պլատոնի մը և Արիստոտէլի մը: Հելլենիզմի հսկայ շարժումին սկիզբը կը գտնենք Մեծն Աղեքսանդրի անձնաւորութիւնը: Աղեքսանդրիոյ մէջ Ն. Ք. Ա. Դարուն, Հրէական կրօնքի և հելլենիստի, հաւանցման ճիգին մէջ պարտաւոր ենթանալու համար Փիլոնի և իր Դպրոցին կատարած մեծ դերին:

Առեն մը Իլիականը, Ոդիսականը և ուրիշ մեծ պոէթեր կը նկատուէին համայնական, Ժողովրդական գործեր, ծնունդ առած ժողովուրդի ծոցին մէջ: Արդի դրական քնն-

նադատութիւնը հետո է նման պատրանքներէ. առանց շո՛մերոսի պիտի չ'ունենայինք Իլիականն ու Ոդիսականը, զերթողական գրութիւններէն առի երկերը, որոնք կը կրեն մեծ հանձարի մը դրոշմը:

Արդ, ինչո՞ւ կարելի է բացատրել Քրիստոնէութիւնը, անոր ծագումը և ինքնատիւութիւնը, այն՝ որ յեղաշրջեց Յունական և Հրէական աշխարհը՝ պարզ և անորոշ Հա՛մարնե՞ր՝ մը. — Մ'չ' Եփեսոս Քրիստոսի անձով միայն:

Դ. ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ԹԵՃ

Ինչպէս արժատական բոլոր մեկնիչները + Պուլժման և իր գաղտնի ալ կը մեկնին դժարաստեղծ նեղ և սահմանափակ իմաստասիրութիւնէ մը:

Այս մեթոտին գրական, պատմական և լեզուաբանական սիլլոբներն են կենսաբանական ու հիմնաւորող գիտաբանութիւնը և Աւետարանական առաքելութեան պատմականութիւնը ու լեզուաբանականութիւնը, այլ իրաւով՝ Ժողովուրդի փոքրամասնութիւնը: Այս մեթոտին բոլոր թէքանքները և պատմաագրատութիւնները — դժարական պատմական և լեզուաբանականութիւնը, իրեն նպաստակ ունին ցոյց տալու թէ դժարականը անհրաժեշտ է արդի մտքին հետ. թէ հրաշքները, մարդկայնութիւնը և յարգութիւնը հակադրական են:

Ասիական հիմնական թէք մըն է, որուն կը հանդիպենք ԺԷ. և ԺԹ. դարերու բանաստեղծութեանը, քննադատներու, մեծ աւանդաւորող լեզուաբանութեանը հիւսիսային իմաստասիրութեան, որ այնքան խոր եղած է և է տակաւին դժբան մտածողութեան վրայ: Պուլժման, Տիպիլիւս և թուրք բանաստեղծ և արժատական քննադատները, սկսեալ Ս. Strauss-էն, զօրուար կերպով արգելած են Հելլէի իմաստասիրութեան, մանաւանդ անոր դիցարանական տեսութիւնէն:

Ըստ դիցարանական այս տեսութեան, դերբնականը պէտք է վերցնել պատմութեան մէջէն, անցնալ դարերու պատկանող պատրանք մը նկատելով զայն: Հին կրօնները, ինչպէս նաեւ Քրիստոնէութիւնը, կ'ընդունէին Անձնաւորեալ և Անդրանցական Աստուած մը, որ կը միջամտէ պատմութեան մէջ յայտնութեան և հրաշքներու մի-

ջողացաւ. ըստ Հեկէլի, Աստուած ոչ-Անձնաւորութիւն էր, որ կ'արտայայտուէր մարդկային evolution-ի ընդ-մէջէն: Հեկէլի Համար Աստուած Բացարձակ Ուղիւն է, որ Հեղուհեմէ կ'իրագործուի եւ իր լրժան կը հասնի պատմութեան մէջ, մարդկային մշակոյթի ընդմէջէն: Աստուած, ըստ Հեկէլի, ոչ թէ Անգրանցական է, այլ Ներմիտայուն՝ պատմութեան մէջ: Հին կրօնները իրենց սքանչելի պատմութիւններով եւ դիցաբանութիւններով կը կազմեն մէկ հանգրուանը միայն այս evolution-ին: Ահա թէ ինչու, ըստ Հեկէլի, կրօնական Հին գրոյցներն ու առաքելները, ինչպէս նաեւ Աւետարանները փշաքէ քէ միկնարանի եւ բացատրելի թանաւոր ձեւով:

Իմաստասիրական այս թէզը հիմն է F. G. M.-ի ընկերարանական տեսութեան, որովհետեւ Ներմիտայուն Idée-ն մարդկային մշակոյթին մէջ կ'արտայայտուի մասնաւոր Հաւաքական ձեւով. խումբը, ազգը եւ ցեղը գերազանց են անհատէն: Ահա հոս պէտք է փնտռել պատմութիւն թէ ինչու Պուլթման եւ իր Դարոյցը մեծ կարեւորութիւն կ'ընծայեն Քրիստոնէական առաջին համայնքին, Խումբին: Ի վերջոյ այս փոխադրութիւնը կը հանդիսանայ՝ թէ Հիմնականը եւ Հիմնականը իրարու հետ անհաշտ եղբայր են:

Եթէ պահ մը ընդունինք այս տեսութիւնը, մեզի բնէ կը մնայ պատմական Յիսուսն. ըստ F. G. M.-ի՝ շոտ քիչ բան. Յիսուս ազգեցեալ Պալէստինայ մէջ, ինքզինք մարդարէ յայտարարեց եւ իրեն այդ քարոզեց. իսկ իր առաւանտային ծագումը, փրկութեան իր առաքելութիւնը, յարութիւնն ու հրաշքները, առեղծուած են Համայնքին կողմէ:

Իրեն եղբակցութիւն եւ զնահատութիւն, ինչ կարելի է խորհիլ այս մեթոտին մասին:

Այսօր համալսարաններու եւ Ս. Գրոց դպրոցներու մէջ լայն չափով կ'ուսումնասիրուի F. G. M.-ը, հակառակ այն իրողութեան որ անոր սկզբունքներէն շատեր չեն ընդունուիր:

F. G. M.-ի հեղինակները նշեցին Ա-

ւանդութեան կորեւորութիւնը Բողոքականներու մօտ, որոնք Լուսերէն ազգին ընդունելով Ս. Գրոց բառային ներշնչումը, մերժած էին Աւանդութիւնը, Յոյց առին թէ Աւանդութիւնը կը կանխէ Ս. Գրքը. Յիսուս եւ Աւետարաններու խմբագրութեան միջեւ ունինք 30-40 տարիներու շրջան մը՝ Աւանդութիւնը, որ կը կանխէ Աւետարաններու խմբագրութիւնը: Այս մեթոտը դարձեալ կարեւոր ցուցմունքներ ու միջոցներ առաւ գիտնականներուն՝ համատես Աւետարաններու հարցին նկատմամբ: Մարկոսի Աւետարանը այս դպրոցին կողմէ բարձրորէն պնահատուեցաւ իբրեւ ամենէն կենդանի Աւետարանը:

Աւետարաններու գրական սեպերը F. G. M.-ի հեղինակներուն կողմէ յայտնաբերուեցան. անոնք Աւետարաններու մէջ արձագանգը գտան Քրիստոնէայ առաջին եկեղեցւոյ հաւատալիքներուն, սովորութեանց, պաշտամունքին եւ զլիաւոր մտահոգութեանց: Կարելի չէ չզննատել այս հեղինակներուն հմտալից աշխատութիւնները:

Բայց մեր —ին եկեղեցիներու— իմաստասիրական եւ աստուածաբանական սկզբունքները հիմնովին կը տարբերին անոնցմէ: Մեզի համար Աստուած ոչ թէ Ներմիտայուն Idée-ն է, այլ Անձնաւորութիւն է՝ որ կ'ունգրանցի միեկրթը, բայց կը միջամտէ նաեւ այս աշխարհին մէջ: Մեր Աստուածաբանութիւնը կը հիմնուի ոչ թէ Idée-ի վրայ, այլ պոպիլի մը եւ տիմոնուրութեամբ մը վրայ: Մեր Աստուածաբանութեան կեդրոնական դադափարը Մարքեղութիւնն է՝ Քրիստոնէութիւնը պատմական կրօնէ մըն է երկու իմաստով: Նախ՝ իր պաշտամունքի զլիաւոր առարկան պատմական անձնաւորութիւն մըն է, եւ երկրորդ՝ Մարքեղութիւնը իր վարդապետութեան գոյացութիւնն իսկ է: Առանց Քրիստոսի անձին կարելի չէ երեւակայել եւ ըմբռնել Քրիստոնէութիւնը: Ասկէ մեկնելով, մեզի համար գերբնականը եւ պատմականը հաշտ են իրարու հետ:

F. G. M.-ը պէտք է ձերբազատուի իմաստասիրական եւ ընկերաբանական կանխապաշտ կարծիքներէ:

ՆԵՐՍԵՆ ԳՐԻԳՈՐԻԱՆ